

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

LEGAL REGULATION OF THE CIRCULATION OF VIRTUAL ASSETS IN UKRAINE: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Товкун Л.В., к.е.н.,

доцент кафедри фінансового права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Сасенко А. Г., студентка III курсу міжнародно-правовий факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні та в інших іноземних державах, які вже мають досвід такого регулювання. Акцентовано увагу на меті існування віртуальних активів, яка полягає у створенні децентралізованої монетарної системи, що не регулюється банками і не є підконтрольною жодному центральному банку світу. Звертається увага на те, що згідно з визначенням FATF до віртуальних активів відносять активи, що відповідають таким параметрам: мають цифровий вираз вартості; ними вільно торгують на ринку; мають чітку систему обігу та ідентифікації. Таким чином, криптовалюта можна назвати найвідомішим вираженням віртуальних активів. У статті проведений порівняльний аналіз віртуальних активів із фіатними та електронними грошима, визначені основні відмінності між ними. Важливим моментом, без якого не можна ґрунтовно розглянути категорію віртуальних активів, є визначення їх особливостей, до яких відносять: анонімність проведення операцій із такими активами, що пов'язано з відсутністю контролю та неможливістю витоку інформації щодо проведених операцій; їх випуск в обмеженому обсягу, що сприяє підвищеному попиту з боку інвесторів та виключає ризики інфляції через підвищену активність емітента; наявність мінімального комісійного відсотку або відсутність його взагалі; швидкість транзакцій, яка становить кілька хвилин, тощо. Враховуючи високу популярність і швидкий розвиток операцій із віртуальними активами, Україна долучилася до процесу їх правового регулювання. Незважаючи на те, що текст Закону «Про віртуальні валюти» ще не підписаний Президентом та офіційно не опублікований, його загальний аналіз був проведений за текстом законопроекту «Про віртуальні активи» в редакції від 14.07.2021 року. Ним передбачено комплексне врегулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з обігом віртуальних активів в Україні, а саме: легалізуються віртуальні активи, що дозволить їх власникам легально обмінювати й декларувати такі активи (але він не легалізує віртуальні активи як платіжний засіб); також віртуальні активи не можуть бути предметом обміну на товари/ послуги/ майно та роботу тощо. Досліджені особливості правового регулювання обігу віртуальних активів у США, Австралії, Китаї, Білорусії.

Ключові слова: цифрова економіка, віртуальні активи, криптовалюта, Bitcoin, міжнародний досвід правового регулювання віртуальних активів.

The article is devoted to the study of legal regulation of the circulation of virtual assets in Ukraine and other foreign countries which has already had experience of such regulation. Emphasis is focused on the purpose of the existence of virtual assets, which is about to create a decentralized monetary system that is not regulated by banks and is not controlled by any central bank in the world. The attention is drawn to the fact that according to the definition of the FATF, virtual assets are that assets that have the following parameters: have a numerical value; are freely traded on the market; have a clear system of circulation and identification. Thus, cryptocurrency can be called the most famous expression of virtual assets. The article compares the virtual assets with fiat and electronic money, identifies the main differences between them. An important point, without which it is impossible to thoroughly consider the category of virtual assets, is to determine their features, which include: anonymity of transactions with such assets, which is connected with lack of control and the impossibility of leak of information on transactions; their

issuance is limited, which contributes to increase in demand from investors and eliminates the inflation risk due to increased activity of the issuer; the presence of a minimal percentage for commission, or its absence at all; transaction speed, which is a few minutes and more. Taking into account great popularity and rapid development of transactions involving virtual assets, Ukraine goes along with a process of their legal regulation. Despite the fact that the text of the Law «On Virtual Currency» has not been signed by the President and has not been officially published yet, its general analysis was based on the text of the Bill «On Virtual Assets» of 14.07.2021. It provides a comprehensive settlement of legal relations, which arise in connection with the circulation of virtual assets in Ukraine, namely: virtual assets will be legalized, which allow their owners to legally exchange and declare such assets (but it does not legalize virtual assets as a means of payment); also virtual assets cannot be exchanged for goods/ services/ property and work and so on. The specific regulatory characteristics of the circulation of virtual assets in the USA, Australia, China and Belarus have been studied.

Key words: digital economy, virtual assets, cryptocurrency, Bitcoin, international experience in legal regulation of virtual assets.

Сучасний етап розвитку суспільства пов'язаний із розвитком цифрових технологій і електронно-інформаційних технічних засобів зв'язку. Щоби зберігати конкурентоспроможність у сучасному цифровому просторі, необхідно не тільки дослідити ці технології, акцентуючи увагу на їх інноваційності й унікальності, але й визначити їх правове регулювання. Масштабний розвиток цифрової економіки і цифрових технологій зумовив появу такого терміна, як віртуальні активи. На жаль, він не має єдиного комплексного визначення, яке би повністю розкривало його зміст. Поряд із «віртуальними активами», як тотожні, використовуються такі поняття, як: «віртуальна валюта», «цифрові активи», «криптовалюта» та інші. Таке положення, що пов'язано з відсутністю уніфікації в термінології, ускладнює розуміння тих процесів, які безпосередньо пов'язані з віртуальними активами. Також важливим є питання визначення правового регулювання ринку вірту-

альних активів. Все це підкреслює актуальність вибраної теми і визначає мету дослідження.

Аналізу питань розвитку та окремих напрямів правового регулювання віртуальних активів приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, серед яких: М. Кучерявенко, А. Кудь, Є. Смичок, В. Костюченко, І. Гусева, Т. Петрова, Т. Дмитренко, Е.А. Суханова, М. Сакхейм, Н. Говелл, Дж. Дювей та інші.

Метою дослідження є здійснення аналізу світового досвіду правового регулювання обігу віртуальних активів і можливості його застосування в Україні, а також дослідження особливостей нормативно-правового регулювання ринку віртуальних активів в Україні і надання пропозицій щодо його розвитку.

Для того, щоб зрозуміти зміст терміна «віртуальні активи», необхідно дати його визначення. З огляду на те, що такі спроби були здійснені низкою міжурядових світо-

вих організацій ще з 2010 року, нині у світі закріпилося визначення «віртуальних активів», сформульоване FATF (Група з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей) у 2018 році. Так, під «віртуальними активами» розуміють цифрове вираження вартості, яким можна торгувати в цифровому форматі або яке можна переводити і використовувати для платіжних або інвестиційних цілей [1, с. 34]. Виходячи з того, що Рекомендації FATF є загальноновизнаними міжнародними стандартами із протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, таке визначення з 2018 року стало активно використовуватися фінансовими установами та іншими підзвітними суб'єктами, які долучені до діяльності з віртуальними активами в усьому світі. У Рекомендаціях FATF зазначено, що віртуальні активи не включають у себе цифрове представлення фіатних валют, цінних паперів та інших фінансових активів. Тому ми не можемо ставити знак рівності між віртуальними активами і фіатними грошима. Це суперечить меті створення фіатних грошей, які забезпечуються державою (держава в особі НБУ здійснює емісію грошей і визначає правовий режим їх обігу), тоді як «віртуальні активи» створюються комп'ютерними технологіями, мають універсальний характер, їх безпечний обіг забезпечується децентралізованою системою у вигляді облікового реєстру. Не можна розглядати віртуальні активи і як електронні гроші. Відповідно до ст. 15 Закону України «Про платіжні системи і переказ коштів в Україні» № 2346 закріплені такі ознаки електронних грошей: вони є одиницею вартості, зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі [2]. Віртуальні активи можуть бути одиницею вартості, але зберігаються вони у віртуальному гаманці власника віртуальної валюти, доступ до якого здійснюється за наявності коду власника. Також до важливих відмінностей віртуальних активів належать такі: емітентом віртуальних активів є майнери, а емітентом електронних грошей нині виступають лише банки; виробляються віртуальні активи у процесі майнінгу, електронні ж гроші випускаються за наказом уповноваженого органу в кількості, яка дорівнює масі фіатних грошей, тощо.

Важливо зазначити, що якщо раніше поняття «віртуальні активи» стосувалося тільки опису криптовалют, то зараз до віртуальних активів відносять активи, що відповідають, згідно з визначенням FATF, таким параметрам: мають цифровий вираз вартості; ними вільно торгують на ринку; мають чітку систему обігу та ідентифікації [3]. Таким чином, криптовалюту можна назвати найвідомішим вираженням віртуальних активів.

Цікавим для дослідження є поділ віртуальних активів, а саме криптовалют, на групи, які визначені відповідно до рекомендацій FATF, такі як: група 1 – конвертовані валюти (Bitcoin, E-Gold, Liberty Reserve та інше), що мають еквівалентну вартість у фіатній валюті та можуть бути обмінені на фіатну валюту й назад; група 2 – неконвертовані валюти (Q Coins), що слугують для використання в конкретних віртуальних сферах або світах та які, за правилами, регулюють їх застосування, не можуть бути обмінені на фіатну валюту; група 3 – централізовані валюти, які мають єдиного емітента (E-Gold, Liberty Reserve, Perfect Money), вони емітуються адміністратором, контролюючим усю систему; децентралізовані валюти, так звані криптовалюти (Bitcoin, Ethereum, Litecoin, Ripple) – валюти, у яких відсутній єдиний адміністратор та немає централізованого контролю або нагляду. Визначення такої класифікації віртуальних активів полягає у можливості їхньої конвертації у фіатні валюти і навпаки. Термін «конвертована валюта» жодним чином не означає її офіційної конвертованості (наприклад, як у разі золотого стандарту), а тільки вказує на її фактичну конвертованість

(наприклад, через наявність відповідного ринку). Таким чином, віртуальна валюта є «конвертованою» лише до того часу, поки фізичні та юридичні особи проводять із нею операції, а інші приймають її, оскільки «конвертованість» віртуальної валюти жодним чином не гарантована законодавством [4, с. 26].

Важливим моментом, без якого не можна ґрунтовно розглянути категорію віртуальних активів, є визначення їх особливостей. Насамперед треба зазначити, що метою існування таких активів є створення децентралізованої монетарної системи, яка не регулюється банками і не буде підконтрольною жодному центральному банку світу. З цього випливає анонімність проведення операцій із такими активами, що пов'язано з відсутністю контролю та неможливістю витoku інформації щодо проведених операцій. Як наслідок, застосування яких-небудь обмежень неможливе як до того, хто відправляє, так і до того, хто отримує віртуальні активи. Це є головною причиною, через яку багато країн не наважуються прийняти такі активи як легітимний фінансовий інструмент, тому що така система може використовуватися для відмивання грошей та незаконних операцій купівлі-продажу. Під час здійснення операцій з віртуальними активами треба враховувати той момент, що вони випускаються в обмеженому обсягу, що сприяє підвищеному попиту з боку інвесторів. Таке обмеження виключає ризики інфляції через підвищену активність емітента. Це створює «безпечну гавань» для активів інвесторів, тому що вони ніколи не постраждають від інфляції.

Для торгівлі віртуальними активами створюються біржі та інші елементи інфраструктури. Торгівля на них передбачає наявність мінімального комісійного відсотку. Так, мінімальна комісія за проведення операцій між учасниками становить не більше 0.0001 btc від суми проведеної операції (здебільшого вона сплачується виключно у добровільному порядку). Тим не менше суми угод на цьому ринку дуже різноманітні й коливаються від кількох одиниць до кількох мільйонів одиниць за угоду. І, як наслідок, комісія стає значно більшою. Суттєвою перевагою використання віртуальних валют є швидкість транзакцій, яка становить кілька хвилин. Для порівняння, банківський переказ між різними країнами може тривати від декількох днів до декількох тижнів, але під час виникнення якихось ситуацій, порушень або невідповідностей ці перекази можуть бути припинені на невизначений термін або взагалі заморожені тощо.

Враховуючи високу популярність і швидкий розвиток операцій з віртуальними активами, Україна теж почала долучатися до цього процесу. Так, перші роз'яснювальні, рекомендаційні документи, що регулювали цю сферу, з'явилися в Україні в 2014 році. Саме тоді НБУ опублікував Роз'яснення «Щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти / криптовалюти Bitcoin». У цьому документі НБУ розглядав «віртуальну валюту / криптовалюту» Bitcoin як грошовий сурогат, який не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це суперечить нормам українського законодавства. У 2016 році НБУ схвалив дорожню карту «Cashlessconomy», в якій згадувалося впровадження блокчейну в Україні. У зв'язку з цим деякі державні реєстри були переведені на технологію блокчейн. У цьому ж році Українська біржа стала першим у світі майданчиком, де здійснювалися торги ф'ючерсами (похідними цінними паперами) на криптовалюту. Незважаючи на відсутність законодавчого регулювання обігу віртуальних активів, станом на 2021 рік Україна зайняла четверту позицію у світі в рейтингу глобального індексу сприйняття криптоактивів, про що йдеться в дослідженні американської аналітичної компанії Chainalysis. За цим показником Україна випереджає США та Китай, які в рейтингу посідають восьме та 13 місце відповідно [5].

Враховуючи такий обіг віртуальних активів і те, що Україна є одним із перспективних ринків у світі, Верховна

Рада України 08.09.2021 року прийняла Закон «Про віртуальні активи». Незважаючи на те, що текст Закону ще не підписаний Президентом та офіційно не опублікований, його загальний аналіз можна провести за текстом законопроекту в редакції від 14.07.2021 року [6]. Необхідно зазначити, що законопроект базується на актуальних стандартах регулювання операцій із віртуальними активами, які визначені FATF. Відповідно ці стандарти встановлюють правила для постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, які сприятимуть детінізації цього ринку. Законопроектом легалізуються віртуальні активи, що дозволить власникам цих віртуальних активів легально обмінювати й декларувати їх. Водночас він не легалізує віртуальні активи як платіжний засіб, також віртуальні активи не можуть бути предметом обміну на товари/послуги/майно та роботу. Єдиним законним засобом платежу в Україні і після підписання цього закону буде гривня. У законопроекті міститься дозвіл на реєстрацію іноземними криптокомпаніями блокчейн-бізнесу в Україні. Але необхідно зазначити, що в цьому разі державою чітко будуть визначені межі допустимої діяльності в цифровому середовищі та регламентовані вимоги інформаційної безпеки для захисту інтересів особистості, суспільства та держави. Крім того, в законопроекті зазначена можливість українцям задекларувати свої доходи у віртуальних активах. Враховуючи дані Комітету ВР із питань антикорупційної політики про те, що обсяг транзакцій в Україні з віртуальними активами становить близько 150–200 мільйонів доларів на день, а капіталізація віртуальних активів – понад 2 мільярди доларів, це особливо актуально для держави з погляду оподаткування доходів від таких активів. Тому Закон «Про віртуальні активи» набуде чинності тільки після того, як будуть внесені зміни до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами. Так, у листопаді 2019 року Верховна Рада України ухвалила законопроект № 2461 про оподаткування доходів від віртуальних активів за ставкою 5%, а також про звільнення таких операцій від ПДВ. Незважаючи на те, що законопроект «Про віртуальні активи» ще не підписаний Президентом, він сприятиме продовженню законодавчої роботи у цій сфері та створенню прозорого і цивілізованого ринку віртуальних активів із сучасною інфраструктурою і захищеними клієнтами.

Виходячи з того, що в Україні обіг віртуальних валют поки що перебуває за межами правового поля, важливим буде аналіз досвіду провідних країн, які легалізували операції з віртуальними активами або активно працюють над цим. Враховуючи те, що у світовому співтоваристві існує безліч поглядів на бачення правової природи віртуальних активів, країни вирішують ці питання, враховуючи свої національні особливості, а також різні форми державного устрою [7, с. 562]. Таким прикладом є Сполучені Штати Америки (далі – США). У США суперечки існують не тільки між державними інститутами влади, а й між федеральними та регіональними (на рівні штатів) органами управління. Наприклад, Податкове управління США розглядає bitcoin як актив, подібний цінним паперам, а не як гроші, маючи на увазі, що транзакції в bitcoin оподатковуються на приріст капіталу. Міністерство юстиції намагається регулювати bitcoin як валюту цифрових грошей, вони виступають об'єктом оподаткування і з усіма угодами з криптовалютою підлягають обкладенню податком. У результаті відсутність єдиного підходу накладає на судову систему додаткові труднощі. Суди розглядають криптовалюту з різних сторін; таке правозастосування призводить до різночитань навіть в одному штаті [8, с. 43]. В умовах прецедентної системи права така практика лише розширює правову невизначеність.

Цікаво, що найбільш сприятливі умови для розвитку криптовалютної індустрії змогла створити Австралія. Правовий статус криптовалюти Резервного банку Австралії визначає її як альтернативу валютам різних країн та пла-

тїжним системам [9]. Іншими словами, цифрову валюту легально можна використовувати як засіб платежу, зокрема існує можливість виплачувати заробітну плату в криптовалюті (за наявності договору між працівником і роботодавцем). Ще в 2014 році Податкова служба Австралії вирішила питання оподаткування криптовалютних операцій. Причому податком обкладається не саме «тримання» криптовалюти, а лише дохід або прибуток, отримані від операцій із цифровими активами. Австралія змогла вирішити проблему і з відмиванням грошей. Відповідно до закону всі біржі криптовалюти повинні бути офіційно зареєстровані в Австралійському звітно-аналітичному центрі транзакцій (AUSTRAC) [10, с. 2820–2821]. Таким чином, Австралійське законодавство створило, по суті, проривне правове поле для розвитку цифрової валюти в країні.

Не менш розвинений фінансово-технічний ринок криптовалюти вдалося створити в Китаї, де склався однозначний підхід до інтерпретації цього явища. Так, під криптовалютою в Китаї розуміється якийсь актив або віртуальний товар. Продаж цифрових грошей може обкладатися податком на додану вартість, а дохід і прибуток у криптовалюті підлягають обкладенню податком на прибуток та податком на приріст капіталу [11, с. 28]. Криптовалюта в Китаї має вільне «ходіння», беручи до уваги обов'язкове ліцензування бірж. У 2017 році Китай заборонив організаціям використовувати «вільну» криптовалюту як інвестиційний інструмент. Однак вже до 2020 року Народний банк Китаю в межах пілотної програми ввів у чотирьох містах країни національну криптовалюту DCEP [12, с. 25–27].

Серед пострадянських країн одним із лідерів ІТ-технологій можна відзначити Республіку Білорусь. У 2017 році вона офіційно легалізувала криптовалюту, яку визначає як цифровий знак або токен. Фізичні особи можуть володіти токенами, купувати і продавати їх за білоруські рублі, іноземну валюту та електронні гроші, а також дарувати, обмінювати та заповідати. Операції з криптовалютою визнаються інноваційною діяльністю та не обкладаються податками. Для легального заняття криптобізнесом необхідно зареєструватися та отримати ліцензію. Якщо ж клієнти хочуть здійснювати великі угоди (вартістю понад 10 000 доларів), то їм необхідно пройти верифікацію, що дає змогу зберегти ринок від злочинних дій. Таку позицію можна розглядати як одну із найпрогресивніших та найперспективніших.

Враховуючи міжнародний досвід, Україна повинна взяти до уваги й активно працювати у таких напрямках щодо розвитку сфери віртуальних активів: здійснити правове регулювання обігу віртуальних активів і розробити механізм оподаткування доходів від них; забезпечити збалансування інтересів держави та учасників ринку віртуальних активів; визначити систему державних органів, уповноважених здійснювати регулювання і нагляд у цій сфері; виявляти ризики, які можуть виникнути у сфері обігу таких активів, і розробити комплекс заходів щодо їх усунення; збільшити використання технології блокчейн у сучасних технологічних і фінансових структурах; сприяти тому, щоби процес використання віртуальних активів був вигідним як для учасників такого ринку, так і для населення; забезпечити належний рівень криптовалютної грамотності населення; налагоджувати міжнародний обмін досвідом з іншими країнами, які легалізували ринок віртуальних активів.

Як висновок зазначимо, що майже всі держави світу так чи інакше зіткнулися з проблемою правового регулювання віртуальних активів. При цьому більшість країн уже мають правове регулювання віртуальних активів. А для інших країн спостерігається така тенденція: від повної заборони купівлі, продажу, обміну та володіння віртуальними активами до поступового їх визнання і легалізації. Однак недосконалість законодавства і правозастосовної практики ставлять багато держав в очікувальну позицію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Керівництво щодо Ризик-Орієнтованого Підходу до Віртуальних Активів та Постачальників Послуг з Переказу Віртуальних Ативів. FATF, Париж, 2019. URL: <http://www.fatfgafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/Guidance-RBAvirtual-assets.html> (дата звернення 29.10.2021).
2. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2346-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text> (дата звернення: 28.10.2021).
3. Віртуальні активи в Україні. Чому потрібно легалізувати ринок віртуальних активів та які можливості це відкриває для економіки. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/1/664585> (дата звернення 27.10.2021).
4. Карчева Г.Т., Нікітчук С.М. Віртуальні інноваційні валюти як валюти майбутнього. *Фінансовий простір*. 2015 № 2(18). С. 24–30. URL: <https://ofp.cibs.ubs.edu.ua/files/1502/15kgtviv.pdf> (дата звернення 29.10.2021).
5. The 2021 Global Crypto Adoption Index: Worldwide Adoption Jumps Over 880% With P2P Platforms Driving Cryptocurrency Usage in Emerging Markets URL: <https://blog.chainalysis.com/reports/2021-global-crypto-adoption-index>
6. Про віртуальні активи: Проект Закону № 3637 від 11.06.2020 року. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110 (дата звернення 21.09.2021).
7. Товкун Л.В., Черниш В. Характерні особливості криптовалюти: окремі теоретичні та практичні аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*: електрон. наук. фах. вид. Ужгород, 2020. № 4. С. 561–567. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP-4_2020.pdf (дата звернення 29.10.2021).
8. Корнеєв В.В. Криптовалюти: ера і сфера фінансових інновацій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2018. Вип. 1. С. 40–46.
9. Маличенко І. Фіскальна політика різних країн щодо криптовалюти. *Bit CryptoNews*. 2018. URL: <https://bitcryptonews.ru/blogs/cryptocurrency/fiskalnaya-politika-raznyix-stran-v-otnoshenii-kriptovalyut> (дата звернення 22.09.2021).
10. Кузнецова Л.Г. Криптовалюта P2P: безпека або розвиток. *Фінанси і кредит*. 2017. Т. 23, № 47 (767). С. 2810–2822.
11. Скрипін В. В Китаї заборонили ICO, ринок відреагував падінням котирувань всіх великих крипто валюти. *ITC.ua*. 2017. URL: <https://itc.ua/news/v-kitae-zapretili-icoryinok-otreagiroval-padeniem-kotirovok-vseh-krupnyih-kriptovalyut> (дата звернення 23.09.2021).
12. Кузнецов В.А., Якубов А.В. Про підходи в міжнародному регулюванні криптовалюта (bitcoin) в окремих іноземних юрисдикціях. *Гроші і кредит*. 2016. № 3. С. 20–29.